

minister, og hvor hans næsten daglige Korrespondance med Dronningen om det orientalske Spørgsmaal allerede er kendt fra Monypennys og Buckles store Levnedsskildring af ham. Men baade angaaende Hohenzollern-Kandidaturen i 1870 og London-Konferencen 1864 indeholder Samlingen Breve, der ubestrideligt uddyber Opfattelsen.

Udover Aaret 1864 finder man næsten intet om danske Forhold i de nye Bind; der er et enkelt Brev fra Prinsessen af Wales (II 648), og Disraëli omtaler 31. Juli 1867 det franske Forsøg paa at faa Gang i Forhandlingerne om Paragraf V's Opfyldelse.

Erik Møller.

Ved slutningen af verdenskrigen udkom i Tyskland et i videnskabelige krese meget paaskønnet værk, der behandlede Bismarcks udenrigspolitik: Hans Plehn: *Bismarcks auswärtige Politik nach der Reichsgründung* (Berlin 1920). Forfatteren var en anset journalist, desuden en lidenskabeligt interesseret historiker, og hans journalistiske virksomhed havde givet ham en indsigt i praktisk politik, som blev taget stærkt i brug ved dette arbejde, idet Plehn under behandling af spørgsmaal, hvortil kildematerialet kun var sparsomt, drog fordel af sin indsigt og ved sindrige hypoteser knyttede leddene sammen i aarsagskæden. Saa god en modtagelse dette værk end fik, blev det imidlertid hurtigt forældet gennem den uventet tidlige offentliggørelse af en mængde kildestof, især hentet fra tyske arkiver, som fulgte efter verdenskrigen. Den historiske forskning maatte snarest muligt søge at udnytte det nyvundne territorium. Blandt de betydeligste af de arbejder, som er fremkommet med det maal for øje, er Felix Rachfahl: *Deutschland und die Weltpolitik 1871—1914. I. Die Bismarcksche Aera.* (Stuttgart 1923.)¹ Som det fremgaar af bogens titel, var det hensigten i et andet bind at føre fremstillingen op til 1914, men i dette foraar er Rachfahl afgaaet ved døden, saa værket vil vel komme til at staa ufuldendt. Rachfahl har gjort sig fortjent ved en række historiske arbejder, der hentede deres emne dels fra den nyere tids historie, dels fra helt moderne tid. Hans styrke var en fremragende kildekritisk evne, som fremstillingen imidlertid ikke altid kunde staa maal med. I sin fremstilling af moderne politiske spørgsmaal røbede han en lidenskabelig politisk interesse, som maatte gøre indtryk

¹ I en særlig piece: *Die Umwälzung der neuesten Geschichtsschreibung.* (Berlin 1923) har Rachfahl gjort rede for, paa hvilke punkter den historiske forskning takket være de nye offentliggørelser har kunnet supplere Plehns fremstilling.

paa læseren, men som ofte var stærkt personligt farvet. Det sidste arbejde har samme fortrin og fejl som de tidligere. Det er fremgaaet af en række forelæsninger holdt paa universitetet i Freiburg. Overfor den almindelige antagelse af, at Tysklands »verdenspolitisk-imperialistiske ærgærrighed« er skyld i verdenskrigen, sættes en »fordomsfri og hensynsløs redegørelse« for Tysklands forhold til den verdenspolitiske udvikling i tidsrummet 1871—1914; derved vil man kunne paavise de begaaede fejl, undgaa overdrevne selvbebrejdelser og tilintetgøre »die Lüge von der deutschen Alleinschuld«. Enkelte af de i bogen behandlede spørgsmaal har tidligere været genstand for kritisk undersøgelse i tidsskriftsartikler; herved afhjælpes i nogen grad en alvorlig svaghed ved værket: den fuldstændige mangel paa henvisning til kilderne, som de høje trykkeripriser var aarsagen til. Denne mangel er saa meget føleligere, som registret er yderst ufuldkomment. En udførlig redegørelse for bogens resultater tillader pladsen ikke, vi maa indskrænke os til at fremhæve hovedtræk. Den konstante faktor i tysk udenrigspolitik var, ifølge forfatteren, for Bismarck hensynet til den franske revanchelyst, og den store fare, som truede var en anti-tysk koalition af Frankrig, Østrig og Rusland. Midlet derimod maatte være et forbund med de to sidstnævnte. Da det imidlertid viste sig umuligt paa grund af Østrigs og Ruslands modstridende interesser paa Balkan, maatte Bismarck vælge og valgte Østrig som den paalideligste og mindst fordringsfulde af de to. Valget maatte ifølge Bismarck dog ikke betyde, at man opgav det gode forhold til Rusland; tværtimod gjaldt det ved imødekommenhed mod dets Balkanaspirationer at bevare dets venskab. Heri saa Bismarck intet forræderi mod Østrig, saa længe dets livsinteresse ikke var truet. Asien med Konstantinopel og stræderne, mente Bismarck saaledes, burde overlades Rusland, og vilde Østrig hindre det, maatte det ske med støtte af andre allierede (Italien, England). At hindre russiske planer i den retning var der saa meget mindre aarsag til, som en erhvervelse af Konstantinopel snarest vilde betyde en svækkelse af Ruslands stilling. Man ser, at fremstillingen i det væsentligste følger den kendte linie; det nye kildemateriale har oftest blot suppleret, ikke ændret vor viden om den bismarckske politik. Rachfahl indrømmer, at Bismarcks udenrigspolitik var, om end ikke farlig saa dog næsten umenneskelig vanskelig at føre, men behandlingen af genforsikringstraktaten hører iøvrigt til bogens mindst afklarede. Bismarcks forsøg paa en tilnærmelse overfor England er behandlet udførligt, men man føler stærkt under læsningen, at kildestoffet her er saa sparsomt, at det ikke tillader

mere end sandsynlighedsberegninger. For en dansk læser er det endelig paafaldende, saa ringe opmærksomhed Rachfahl skænker § 5 og den rolle, ophævelsen af den spillede under forhandlingerne om den tysk-østrigske alliance. Et enkelt spørgsmaal: Bismarcks afskedigelse har Rachfahl tidligere behandlet i sit værk »Kaiser und Reich« (1913); det er da interessant at markere den omvurdering, der har fundet sted. Hvad Rachfahl i Tysklands velmagtsdage betragtede som en sørgelig nødvendighed, omtaler han i dette værk paa følgende maade: »Der bewährte Pilot war über Bord geworfen«. Men endnu en ting bør fremhæves: Bogens maal er ikke blot, eller egentlig slet ikke at udrede begivenhederne i deres kausale sammenhæng, men derimod under udnyttelse af det foreliggende materiale at bevise Tysklands uskyldighed. Tiden forud for verdenskrigen løber fare for, ligesom Frankrigs historie før 1789, ikke at blive behandlet for sin egen skyld, men derimod blive set under skyldsspørgsmaalets synsvinkel. Men bortset herfra maa et saadant forsøg paatales som i hvert tilfælde forhastet, saafremt det gør krav paa videnskabelig værdi og ikke vil nøjes med at kaldes ved et andet navn: politisk journalistik. Ganske vist er meget nyt stof fremdraget, men udvalg og fremgangsmaade kan ikke siges at være tilfredsstillende; endnu mangler mange vigtige led i aarsagskæden, og det vil være umuligt at give en fremstilling med den rette fordeling af lys og skygge, saa længe ikke alle arkiver er fuldt og helt tilgængelige. Indtil da bør en forsker af den sidste tids historie resignere i bevidstheden om sit arbejdes ganske vist kun foreløbige, men dog uomtvistelige værdi som midlertidigt grundlag for videre studier.

Wilhelm II's æra, som Rachfahl ikke naaede at behandle, er emnet for et interessant arbejde af Erik Brandenburg: *Von Bismarck zum Weltkrieg* (Berlin 1924). Idet bogen væsentligst indskrænker sig til at trække hovedlinierne op, fremtræder den som en klar, overskuelig og ret fordomsfri skildring af denne episode, en skildring, som baade ægger og fængsler, ikke mindst ved det nye, den bringer. Bogen er nemlig fremkommet paa grundlag af studier i det tyske udenrigsministeriums arkiv, som uden nogen art af begrænsning blev stillet til forfatterens disposition. Brandenburg har saaledes været gunstigere stillet end alle andre, der maa nøjes med det udvalg, som den tyske aktpublikation byder paa, og hans værk faar derved en art middelbar kildeværdi. Arbejdets maal er for Brandenburg det samme som for Rachfahl: at paavise Tysklands uskyldighed i verdenskrigen, og dette maal vil han selv mene at have naaet,

forsaavidt som han hævder at kunne paavise, at tysk udenrigspolitik var udpræget fredelig i sin tendens. Men iøvrigt er det for bogen mest karakteristiske, at den rummer den skarpeste kritik af den nye æras mænd og deres politik, en kritik, der er saa stærk, at man fra andet hold i Tyskland har taget skarpt til orde derimod¹. Her skal blot fremhæves enkelte vigtige momenter, som er ejendommelige for Brandenburgs opfattelse. Den fransk-russiske alliance var ikke for Tyskland den store kalamitet, man almindeligt anser den for, idet den var lige saa farlig for England som for Tyskland. Vigtigst af alt blev derfor disse magters indbyrdes forhold. Til forskel fra de fleste andre tyske historikere bedømmer Brandenburg den engelske politik meget gunstigt og lægger hovedskylden for den efterhaanden opstaaende misstemning paa de tyske politikere, især Holstein, spiritus rector i det tyske udenrigsministerium, og den af ham ledede rigskansler von Bülow, hvis regeringstid karakteriseres med ordene »die Politik der versäumten Gelegenheiten«. Ledet af forkærlighed for det konservativt regerede Rusland og en uudryddelig mistro til den engelske politik afviste man Englands alliancetilbud i haab om at opnaa et forbund med Rusland. I Tysklands mislykkede politik overfor England, som den viste sig dels i alliancespørgsmaalet, dels i en ofte brutal optræden i kolonistridigheder, ser Brandenburg den store fejl i Wilhelm II's udenrigspolitik. Hvilken rolle skal man tildele kejseren selv? Brandenburg paaviser ud fra akterne, hvad man vel paa forhaand vilde være tilbøjelig til at antage, at han langt mere end at lede selv blev ledet og langt fra var den stærke personlighed, som han gerne vilde gælde for. En stor del af skylden for den springende tyske udenrigspolitik tillægger Brandenburg i øvrigt forfatningens bestemmelse om, at ansvaret herfor alene hvilede paa rigskansleren og statssekretæren for udenrigske anliggender. Væsentligt nyt bringer bogen i afsnittene om allianceforhandlingerne med England — med gavnlige korrektiver til Eckardsteins fremstilling — Björkö-affæren samt Balkankrigens diplomatiske historie; særlig for disse spørgsmaals vedkommende vil bogens fremstilling blive grundlæggende, men i det hele vil den ved sin temmelig fordomsfrie vurdering, sit værdifulde nye stof og sin fængslende fremstilling blive staaende som et banebrydende arbejde.

Ernst Larsen.

¹ Historische Zeitschrift Bd. CXXXIII 107.